

Rapszódia négyszólamra az emberről, a tárgyról, a művészetről és önmagunkról

Változatok provincializmusunk témájára

B. Szabó György

Pierre Reverdy: Vannak emberek, kik nagyon szívesen elviselik a gyárszirenabugást, autótülkölést vagy buta kutyaugatást, de a madárdal csak kellemetlenül érinti őket.

A madarak maguknak énekelnek, de megtörténik, hogy bizonyos madarak az emberek szomszédságát keresik, hogy különösen, hangosan énekeljenek.

A költészet a költőké és egypár emberé, akiknek van hozzá érzékük, míg ez másoknál hiányzik.

Lyrizmus nem megzavarodás, nem mámorállapot, mit egy dal zugása idéz elő. Nem felületes széltolás, és nem lompos, ködös ár, mely a hallgatót magával ragadja és elveszítetteti alatta a szilárd talajt. — Bár valaha ez így volt, ma már nem. Ha a szél erősen cibálja a magasba nyúló fát, kevesen gondolnak a gyökerek erejére és kiterjedésére.

Ma a költők minden gondja a gyökereké.

készülődés

(A költő és a festő éjszakai beszélgetése az utcán, hóesésben, december vége felé.)

— *Nem az a kérdés, megmozdul-e most valami itt körülöttünk. A megmozdulás szándéka itt van: rájöttünk: a mozdulatlanság gyötrelmes, ostoba, értelmetlen, fizikailag és szellemileg elviselhetetlen — dörmö-*

gött a festő, majd hangosan nevetni kezdett a havas éjszakában, mert egy kirakatban szilveszteri estélyiruhát, bikini-fürdőkosztümöt, fűzőt és sérvkötőt fedezett fel, egy halomban, rendezetlenül; a kirakat fala dísztelen volt, lompos pakoló papír, rozsdás rajzszögekkel, takarogni igyekezett a nyomorúságos deszkafalat: neveltséges, kihívó, sírára ingerlő, könnyfakasztó látvány. Aztán az égre nézett a festő, arcán érezte a nedves hópelyheket, ez felüdítette és elfelejtette vele iménti bosszúságát.

— A fiatalok mindig elevevést, dacot, konok szembeszegülést jelen-tenek mindennel szemben, ami a megcsontosodást képviseli az életben, mindennel, ami idejétmúlt ostobaság: a tiszteletlenség és a tekintélyrombolás az ifjúság privilégiuma — szolt a költő, aki fiatal volt, de szeme már a vén ember szeme: többet nézett befelé és szívesebben is. Hallgatva bandukoltak a kihalt havas utcákon, bokáig süppedve a friss hóba: vajdaságiak voltak és magyarok, ismerték a banyakemencék földszagú melegét, a behavazott szárkúpokat, elvarázsolt téli kisvárosok romantikáját, itthon és külföldön, táncoltak már finom hajlatú estélyiruhás nőkkel, éheztek is, és idegeikben a forradalom emlékezett.

— Nyomorúságosan és ostobán éltünk tegnap, és milyen igénytelenül — mondta maga elé a festő — egy rideg bankház szűk udvarán át pillantotta meg először az eget, félhomályos szobákhoz szokott szeme mindig hunyorogva küzdött az áradó világossággal, képeit is mintha fekete tintába mártotta volna meg —, eszményíteni kívántuk az igénytelenséget mindig és mindenben: simára gyalult életek, ragyogóra esztergályozott érzések, dalcencők, ficamok és kítőrések nélkül gördülő olajozott mondatok, valami modern akadémizmus lett úrrá, pedig nyersen, darabosan, füstölögve, szikrázva kellett volna szólni. A mélység hiányzott és hiányzik belőlünk: a távolság, hogy meglássuk önnön törpeségünket, tehetetlenségünket; igényességünkben igénytelenek lettünk: az életet arra akartuk megtanítani, hogy legyen simára gyalult, az ember ragyogóra esztergályozott, kicirkalmazott érzésekben éljen, s minden meg magától: az ember már kivetette magából poklait, kétségeit, kapzsiságát, ravaszkodásait, kicsinyes ostobaságait, kétszínűségét, önteltségét, s a tartalmat tanulta meg tisztelni, nem a tekintélyeket. Modern akadémizmus és modern giccs: a lelkekre rátelepedett a k é n y e l e m, a testi nyomorúság is növekvőben: „szép” és kényelmetlen fekhelyek „biztosítják” az alvást, mintha a világ egyetlen kényelmetlen fekhelye is elbírná a „szép” jelzőt, ülésre alkalmatlan „modern” székekben ülünk, feszengve, ormóttan asztalok körül, evőeszközaink és tárgyaink régi, egykor harmonikus formák otromba, ügyefogyott másolatai, a nemes formájú, rendeltetésüket szolgáló poharak készítéséről megfeledkeztünk, vagy meg sem is tanultuk soha; közterein, középületeink, utcáink, lakóépületeink, lakószobáink sivársága megszokottá lett; nem tudom, jártál-e mostanában a törvényszéken: a legprogresszívebb igazságszolgáltatás a kettős monarchiától örökölt épületben folyik: díszes homlokzat, s kongó, végtelen kőkockás folyosók labirintusának szennye, doha, kafkai sivársága és embertelensége, rozoga padokkal, kimustrált íróasztalokkal, szárnyatépett szekrényekkel homályos folyosósarkokban, vagy a korszerű épületek felemássága:

sima, ragyogóan megoldott modern homlokzat és belső térkiképzés, s ósdi butoridarabok, régi kacat, lommal telitömött szobák; a frissen mázolt ajtó tündöklését elhomályosítja a ragasztópapírral „felszegezett” cédula ákombákomja a felek fogadóóráiról, a frissen festett folyosófalakon kisebb-nagyobb falragaszok, plakátok izléstelen összevisszasága; s folytathatnám az öltözködéssel, vidéki szabók és varrónők álmaidat őrzővel: a forma, arány és anyagismeret kiveszőben: lomposágunkban kifakult divatlapok figuráinak kísértetjárása és a konfekció tökéletes félreértése. Hát cipőink? Ormótlanok, formátlanok, ügyetlenül szabjuk a bőrt, formálni sem tudjuk és merjük, úgy hisszük, mentve a világot, ha az orra hegyes és a végén rávertük a túsarkot. És a falak szobáinkban? Az izlésre érdemesek némán tűrik közismert havas tájak unalmas csillogását a vastag, aranyozott keretekben, pihenő óráinkban, családfő, esetleg családtag minőségben, míg munkahelyükön logarléccel alakítják a világot: csatornákat, betonutat, hidat, vízvezetéket és lakónegyedet építenek, ismerik bonyolult gépek titkait, az orvosok már lassan az emberét is, külföldi szakfolyóiratot tanulmányoznak, s meggyőződésükben szocialisták vagy kommunisták. De kicsoda izlésbeli zűrzavar! Múlt századbeli kacat, limlom, vásári holmi és modern giccs egymás hegyén-hátán, egy szobában, egy lakásban, egy utcában, egy városban, a kirakatokban, a boltokban, a házakban, mindenütt — a festő most megállt, hogy mélyen magába szívja ezt a tiszta, csillogó havas éjszakát —, s bennem már sokszor feltámadt a pokoli ötlet: az inkvizítorok alaposágával végigjáróm a városokat és a falvakat, egybegyűjtöm a kacatot, lomot, a sok vásári holmit, a modern giccset, s máglyát rakok!

— És a lelkeket is máglyahalálra ítélnéd? Úgy gondolod, jót tennél ezzel a művelettel? Átok kísérne életed végéig, mert az emberek anynyira megszokták az őket körülvevő izléstelenséget, hogy közömbösek iránta, de berzenkednek, ha attól akarod őket megfosztani, ami megszokottá lett, ami életük és hétköznapjaik tartozéka. Kegyelet, megszokás, igénytelenség, ostobaság. Vidéki gondolkodás, izlés, életstílus: a fürdőszoba — lomtár, a fürdőkádban — krumplitároló; az eszmény: a tollasodó valutaüzér-világjáró labdarúgó és a „nőci”-ket lehetőleg vállalati gépkocsin kirándultató blazírt képű igazgató; az álom: saját „különbejárátú” T a u n u s M 17 gépkocsi! Az Észre és az izlésre apellálunk, akár a felvilágosodás korában, pedig ismerjük Marxot, Lenint, fejünkben és izmainkban a szocializmus hétköznapjainak minden gondja és fáradsága! Rajvonalba állunk és heteken át szócsatát és újságharcot vívunk egyetlen verseskötet egy versének egyetlen kifejezése körül, de évtizedeken át szóra sem méltatjuk a t a n k ö n y v e ket, amelyekből lányaink és fiaink tanulnak nyelvet és ismereteket, hogy ne érje őket felkészületlenül a harmadik évezred! Lelki „fröccs” és hideg „zuhany” — magasröptű szócsatázás, pedig fürdőszobákat kellene építeni, az embereket megtanítani a tisztálkodásra, a fogkefe használatára, a testi tisztaság szükségére. Rettegünk a technokráciától, pedig most jutottunk el a technikához, a gépekhez és az ipari termelés szervezett, korszerű, tudományos formáihoz.

— És futószalagon gyártjuk a giccset — ime! — a festő karonfogta a költőt és egy félhományban didergő kirakathoz vezette, ahol üvegpolcokon, egymás mellett és alatt, sűrű sorokban, kerámia cicácskák, kutyusok, nyuszikák, őzikek, harmonikázó legénykékké, kacérkodó leánykák, balerinácskák, szivecskékké bújtak össze, talán a hideg, talán a magány ellen védekezve, vagy talán a végzetre várakozva: a vevőre, miközben eljövendő lakóhelyüket és környezetüket próbálták elképzelni, merev, fémes ragyogásukban. — Mi lenne, ha betörném a kirakatüveget, összetörném a cicácskákat, nyuszikat, kutyusokat, őzikeket, harmonikázó legénykéket, balerinácskákat és szivecskéket, és a hóba vetném hideg, fémes ragyogásukkal együtt, hogy ez az éjszakai hóesés eltakarja még a nyomukat is!

— A társadalmi tulajdon elleni vétség címén elítélnének — mondta rideg egykedvűséggel a költő, ismerte a festő dühkitöréseit, tudta, hogy a helyeslés és az ellentmondás egyaránt hiábavaló —, s különben is, holnap már új kirakatüveget kerítenének, újra rendeznék a kirakatot, és újra elfoglalnák a helyüket a kerámia cicácskák, kutyusok, nyuszikák, őzikek, a harmonikázó kisöreg, a kacér leányzó, a balerinácskák és a szivecskékké, s itt sorakoznának sűrű sorokban, egymás mellett és alatt, az üvegpolcokon, a hideg, a magány ellen védekezve, a végzetre várakozva, vevőre vágyakozva!

— A társadalmi tulajdon elleni vétség büntetendő, törvényellenes cselekmény, a társadalmi izlés elleni merénylet nem bűncselekmény s nem ütközik törvénybe! Megengedett a futószalagon gyártott gicc. A kerámia, az üveg, a textil, a bőr, a fa, a gyapjú, a fém, a kő — mikor tanuljuk meg végre ismerni és tisztelni az anyagot és az anyag törvényeit? És az anyagban rejlő erőt, szépséget, harmóniát mikor szabadítjuk fel?

— Mikor tanuljuk meg végre ismerni a szavakat és a szó törvényeit? A szavakban, a nyelvben rejlő erőt, szépséget, harmóniát mikor szabadítjuk fel?

Pierre Reverdy: Egy mű pátosza nem a költő megjelenésében, hanem magában a teremtő individuumban van. Lyrizmus a szikrázás, mely egy erős egyéniség és a külső valóság összeütközéséből keletkezik. Gyakran csak összeütközés van, szikra nélkül. Semmi sem szól, ha a két test egyike ruha. A mai költő drámája sötétben van, a valósággal a gyémántok kemény fénye áll szemben.

Lyai erő koncentráció nélkül ma lehetetlen.

Nem arról van szó, hogy egy kezdetleges élményt kihasználjunk és fölhigítsunk, hanem épp ellenkezőleg arról, hogy a műben egy csomó veleszületett és a költő közvetlen mélységéből eredő élményt valósítsunk meg, az olvasónak átadjuk ezt a koncentrált erőt, mely abban erős élményt old föl és az érzések világát táplálja.

A költő nem veri aranyát; természetes állapotban szállítja.

A lyrizmusnak, mely az ismeretlenbe, a mélybe törekszik, természetesen része van a titokzatosban is. Modern költőinket arról lehet megismerni, hogy a titokzatosnak is jelentőséget tulajdonítanak, tudomásul veszik azt és ki is akarják használni.

Két, először találóan társított szóból lyrizmus keletkezik, egy hallatlan erős és váratlanul igaz képből árad, melyet az alkotó szellem valósággá formál. Egyetlen mondatban rejlik, mely titkos jelentésénél és a szavak kvalitásánál fogva gondolataink normális folyása fölött lebeg. Mindig megjelenik, ha a költő oly kinyilatkoztatást tesz magának, mely magasabb, mint ő maga.

(A hó mind sűrűbben hullott. A költő és a festő behúzódtak a színház épületének árkádjai alá, és hallgatva nézték a hópelyheket. A park fehér fa-csipkéin hevert az éjszaka, mozdulatlan. Az éjjeliőr váratlanul feltűnt az ajtóban, némán végigmérte őket, majd szólanul behúzta maga mögött az ajtót és kulcsra zárta. Hajnali három óra lehetett.

A költő és a festő elindultak az ösvénytelen, csipkés fehér birodalom felé. Sokáig némán taposták a szűz havat. Teli voltak mondanivalóval, tervekkel, és mindketten feleslegesnek érezték magukat.

Erről azonban sohasem beszéltek. Most sem.)

— Vannak pillanatok az ember életében, amikor úgy érzi, hogy kitágul a látóhatár, s egy villanásnyira feltűnik a holnap. Mert magunkban hordozzuk nemcsak a múltunkat és a jelenünket, hanem a holnapunkat is. A jó alkotás mindig magában foglalja az időnek és a térnek a jelenvalóságát, noha minden jó alkotás ugyanakkor mindkettőnek tagadása is. Szellemi életünk provincializmusát jellemzi az időnek és a térnek fokozott, túlzott figyelembevétel, akár a local couleur, akár a művészet célját a praktikus igazságként értelmező felfogás alapján álló, hasznossági elveket hangzó magatartás formájában, vagy az időnek és a térnek a tényét teljesen tagadó álláspont alakjában, amely, vagy öt ujjnyira, *mindennapi* sarunk felett lebeg és az örökkévalóságra kacsingat, rendületlenül. Fojtogató mondanivalónk van a népek hazája, a nagyvilág számára, de képtelenek vagyunk művészi erővel megfogalmazni élményünket és átadni a „koncentrált erőt” a közönségnek, a *miénknek*, a *hazainak*, hogy élményeket oldjunk fel és érzéseket váltsunk ki — konzervatív modernség és modern konzervativizmus —, pedig sohasem voltunk se konzervatívok, se modernek. Bűvös körben mozgunk, a kitörés kényszerűségét mind ritkábban érezzük; a szellemi élet elsekélyesedése következmény és ok is: a művész és az ember elkényelmesedett, önelégültté vált, s nem izgatja többé sem a művészet, sem az élet! Hol van hát a művész?

Pierre Reverdy: *Lyrizmusnak semmi köze az entuziazmushoz, fizikai izgalomhoz, sőt föltételezi a fizikai teljes alárendelését a szelleminek. Ha az öntudat lehetőség szerint elenyészik, a szellemi nézés a legerősebb; akkor virágzik. Törekvés az ismeretlenhez, kényszerű kitörése az élmények által szélesített létezésnek.*

De korunkban, amikor az erjedés erős, amikor egymástól nehezen megkülönböztető fajták keverednek, könnyű tévedni. Így össze lehet cserélni az exaltációt a lyrizmussal.

Az exaltációnál a fizika játsza a főszerepet, vagy legalábbis első helyen áll. Az exaltált embernek soha sincs fizikai nyugalma, intellektuális exaltáció izgatja a testet, harcba taszítja és kényszeríti abban a rendesen durva és erőszakos játékban részt venni, amely

által keletkezett. Ő maga keresi az olyan helyzetek teremtését, melyek természetével rokonok.

Sokan fiatal íróink között lyrikusoknak látszanak, mert bizonyos, már természetből fogva erőszakos témákat (háború, sport) kezelnek, melyek a könnyű tehetségeknek szabad folyást engednek. Eszközeik vulgaritása közönséges ember részére is, aki e kényelmességért hálás, megközelíthetővé teszi. Csengő arany helyett hamis pénzt adnak. Erősen meg kell húzni a választóvonalat a lyrikus és exaltált emberek között.

A téma fajtája semmi — a téma, ha rosszul látott, sohasem elégséges. A megírt cselekmény erőszakossága és az ehhez használt szavak nem pótolják az igazán művészi eszközöket.

(Lassú léptekkel nekivágtak a fehér, puha lépcsőknek, és kényelmes lépteik nyoma a hóban egyszerre idegen lett, mintha nem is gondolkodó és érző emberek pillanatnyi jelenvalóságának adatát őrizné; kerek, sűrű pontok egy fehér felületen: szeszélyesen kanyargó, megfejthetetlen ábra. Mögöttük néha egy-egy ág megröppant és kétségbeesetten összecsuklott a tündéri teher alatt: a szépség halálhörgése.)

— Hol a művész? Tegnapelőtt és tegnap még te is másként viszonyultál a születés és a halál problémájához, mint ma! Érzékenyebb lettél, befelénéző, nyugalmadban több a nyugtalanság, megfontoltságodban gyakoribb a tétovázás. Tegnap még *verset* írtál, ma egyetlen *vers* sor két szavának minden lehetőségét megvizsgálod, sőt egyetlen *szó* erejét, funkcióját s energiáját a *versben*, tegnap még a *vers* melódiaja lelkesített, ritmusvázakat konstruáltál, ma már a *nyelv törvényei* érdekelnek, a félhangok és sorvadók hangok elhalását szeretnéd megállítani, s mindinkább meggyőződéseddé lett, hogy hangállományunk elszürkült, elszintelenedett, elerőtlenedett, s egész írásrendszerünk teli van félmegoldásokkal.

Pierre Reverdy: A költőknek nem szabad különös és magasan álló figyelő állását elveszítene. Ő szubtilis, ki a dolgokon áthatol, elképzelő ereje van, a dolgokat oly viszonyokkal kötheti össze, melyeket egyedül ő képes felfedezni és láthatóvá tenni. Az ő feladata minden dologból, színjátékból, véletlenből, fizikai és morális terén a lényeget kivonni és más síkra — a művészet síkjára átvinni, ahol teremtő ereje a szublimis változást létrehozza.

Nem engedhető meg, igaz hivatásának feladása nélkül, hogy a költészetet valamilyen témának vagy társadalmi jelenségnek áldozatává vagy szolgájává tegyék. Önmagának tartozik azzal, hogy a költészetnek tartozó részt mindenkitől megóvja.

— A költészet kritikáját és a kritika „költészetét” kellene szemügyre venni elsősorban. Érdemes lenne, mert irodalmunk konformizmusa itt a legszembetűnőbb. Nem hiszem, hogy a kritika feladata lenne költészetet teremteni, és ugyanakkor hiszem: a kritika dolga állástfoglalni mindazzal szemben, ami költészetnek kíván látszani, annak hiszi, gondolja vagy nevezi magát, noha valójában semmi köze a költészethez. Egyetlen paradoxonban irodalmunk és irodalmi kritikánk tegnapi és mai tévelygése! A paradoxon, a jelen eset-

ben is, nem ellentmondást fejez ki, bár annak a látszatát kelti, s noha költészetünk és kritikánk dilemmáját fedi fel, szerepe nem több, mint egy áldilemma megszüntetése. Ha a kritika költészetet kíván teremteni mindenáron, akkor kénytelen versírást, verselést, versfaragást a költészettel kiegyenlíteni, s ezzel önmagát megfosztani képességétől, hogy felismerje azt, ami költészet; bár ez a kritika állandóan a költészeztől beszél, egyetlen szót sem ejt a költészeztől, s mert elmulaszt állástfoglalni mindazzal szemben, ami nem költészet, bár annak látszik, semmi érdemlegeset nem tud mondani a költészeztől. Azaz: a kritikus nem a költészet kritikáját gyakorolta, hanem a kritika „költészetét” művelte. Ilyen viszonyulásnak a következményei nem jelentéktelenek: a költészet fogalma eltorzult, a költészet kategóriája indokolatlanul és feleslegesen elhomályosult, kiszélesült és leszűkült egyszerre: költészetté minősítve a verselést, nem költészetté nyilvánította az igazi költészetet. A költészet védelme ürügyén a költészetet támadta, a költészet értékmérőjeként lépve fel, önmaga értéktelenségét fedte fel; a „szellemi égtáj” parcellázásában a költészet ereje sorvadt el: az önmagábanézés narcizmussá lényegült, a kényszerű kitörés új élmények irányában feleslegessé vált, kényelmetlen és kockázatos kalandozásnak tűnt fel. A kritika költészeztartóította ezt az állapotot; a költő nem a költészet sorsát és jövőjét féltette: önmagát helyezte a költészet fölé, egyéni helyzetét azonosította a költészetével.

— *Költészetünk és a kritika, a költő és a kritikus problémáját eddig nálunk senki sem vette alaposabban szemügyre: a költő verselt, a kritikus méltatott, a közönség elhitte, hogy költő is van, kritikus sem hiányzik, eszébe sem jutott számon kérni tőlük a költészet sorsát és jövőjét!*

Pierre Reverdy: *A modern mozgalmakban gyakran nem tudták az igazi dinamikát a hamistól, a művészi dinamikát az utánzástól, az élesztettét a létezésnek erejétől és mozgásától megkülönböztetni. A művészi alkotásokban fölhalmozott erő semmiben sem egy azzal, ami a gépet rázza. Csak a szavakat lehet fölcserélni. A művészet csak sztatikus lehet. És a művész óhaja, hogy e sztatika határait túllépje, a megengedett kifejezési lehetőségeken túlmenjen, mindig veszélyezteti a stílust. Nagy korszakokban és hatalmas művekben láthatjuk, hogy az alkotók e sztatika törvényeihez hívek — míg minden dekadencia a határok elárasztását és a jogos eszközök fogyását hozza magával.*

— A költészet sorsa és jövője ma sokkal inkább, mint bármikor az ember és a társadalom szabadságával azonosul. A jó vers győzelem a káosz felett, a kiharcolt rend a rendetlenségben, a rabul ejtett idő, s ugyanakkor, meg nem ismételtetű egyszeriségében, vereség is. Az ember torz társadalmakban is teremthet költészetet, s az ember felszabadult, eszményi társadalmakban sem teremt mindig költészetet. A gondolat ereje és a gondolat érzékenysége a költői megnyilatkozás két pólusa: a mérész érzékenység és a gondolat szilárdsága, merészség és ellenőrzés — összeférhetetlenek: az egyensúly nem összebékítésükkel

áll elő: az értelem *indokolást* keres, az érzelem *kötetlenséget*.

(A hó vastag csomókban esett, hajnali fagy érződött már, a Duna felől a kosava dideregve indult a város házai felé. A költő és a festő hallgatva megálltak az utcáskaron, újabb mondanivaló gyülemlett fel bennük, de már fáradtak voltak. Feleslegesnek érezték, hogy utazásukról beszéljenek. Úgy váltak el, mintha holnap újra találkoznának, pedig tudták, hogy hónapokig nem látják majd egymást. Ellenkező irányban indultak hazafelé.)

utazás

Pierre Reverdy: *A művészetnek megvan a maga élete, mely nem a tárgyak vagy a lények élete. Amit még ennek kölcsönözni kell, az a valóság; a művet a valóságba kell helyezni. A mai művészet csak a valóságon akar nyugodni, ezért elhanyagolja a látszólagost, véletlent, felületest vagy jelentéktelent, és csak azt választja, ami állandó és tartós és a dolgok tényleges tartalmát adja. A választott anyag értelmes alkalmazása által akarja a valóságot — mely a művet biztos formává teszi, és megengedi, hogy a természet alkotásai között a helyét elfoglalja — elérni.*

A költőnek és sorsának magragadó találkozása a mű ereje — e ritmusra kering a vér, mely annak életet ad.

(A költő és a festő útiránya ellentétes volt: a költő verseket tanulmányozott, költőkkel barátkozott, a festő önvizsgálatot tartott, és műveit vette szemügyre. Feljegyzéseket készítettek út közben, gondolataikat rögzítették, észrevételeiket, a rendszerezés szándéka nélkül.)

Pierre Reverdy: *Biztos, hogy ma már nem arról van szó, hogy egy eseményt többé vagy kevésbé patetikus ábrázolásával lehessen érzékelteni, hanem, hogy oly távol tisztán kell hatni, mint az este, a csillagos ég, a szelíd, nagyszerű és tragikus tenger, vagy mint egy nagy néma dráma, melyet felhők játszanak a nap alatt. A mindenség drámája és az emberiség drámája egyszerre kezdődnek.*

első megálló

(a költő első feljegyzése)

1. Az élmény.

A költészet áll a n d ó gond: a vers nem leírásának pillanatában keletkezett. Számoljunk az előzményekkel: a közlés kényszerű szükségletével, az önkifejezés lehetőségeivel, egyéni és társadalmi körülhatároltságával, a költő belső életének, erejének és képességeinek alakulásával: a vers fogantatásának pillanatai nem mindig kedvezőek: a költészetből leggyakrabban csak a vers marad meg, a költészet azonban elillan. Esetleg csak a foszlányait, pillanatnyi ittlétének nyomait konstatálhatjuk sorokban, szavakban, sorok mögött, szavak mögött: a költészet romjainak számlálhatatlan sokasága: elvetélt költészet. A költészet „fogantatásának” akadályai: az élmény erőtlensége, sekélyessége, gyors ki-

szikkadása: a befogadás képtelensége: a közömbösség, a meddőség, a restség, a fejletlenség; a „kihordás” komplikációi: az elvetélés, a „mesterséges” beavatkozás következményei, a fertőzés; a szervi elváltozások hatása: a koraszülött, torzszülött, halva született költészet: az élmény halála.

2. A költészet évadai.

„A jó vers hatalmas feszültségeket köt meg és ellentmondásokkal old fel: a vers az ellentmondásokkal teli világ változásait és szüntelen megújulásait harmonizálja állan d ó s á g g á.”

A költészet a nyelvi erőfeszítés állandó és szüntelenül munkáló jelenvalóságára figyelmeztet: az alkotás egyszerűsége és egyedisége a hagyomány ismeretére és meghaladására is példa: nyelvi erő nélkül nincs költészet.

A „förtelmes halál” útja egyúttal a magyar költészet útvonala Žagubicától, a bori hegyektől a Dunántúlig, Szentkirályszabadjáig: a Halotti Beszéd-től Vörösmartyig s Vörösmartytól a Razglednicák utolsó soráig:

„Sárral kevert vér száradt fülelmen.”

3. A kompozíció lehetőségei: a Razglednicák.

Egy költői és emberi sors utolsó dokumentuma ez a négy vers: exhumáláskor fedezik fel a foszló ruha felső zsebében a kis kockás noteszt, amelybe gondos kézírással (filológus maradt a borzalmak perceiben is) jegyezte be Radnóti az irodalom legmegdöbbentőbb képeslapjait, razglednicáit: felejthetetlen a négy utolsó állomás színhelye, a táj, az emberi szenvedés négy állomása, a végállomásig, a halálig, s felejthetetlen az emberi szenvedés át-lényegülése költészeté. A négy vers közös vonása a rövidség (a képeslap rövid közlésre kényszerít, s egy új költői műfaj ismerveit jelzi), a tömörség, a lényeges kifejezése, a szüksézávú sokatmondás, sejtetés, tanúságtétel a költői feladat, a halál perceiben, a testi és lelki szenvedés óráiban, az „eröltetett menet” he-teiben, amikor csak a költészet ereje táplálja a csontváz-sovány-ságú testet, a vers ritmusa diktálja a menettempót s lendíti előre a sebzett, véres, rongyokba csavart lábat. Egy halálra ítélt, halálra kínzott és halálosan fáradt ember az élőkhoz, az utókorhoz, a jövőhöz, s elsősorban ö n m a g á h o z intézi szavait. Gondosan szerkeszti meg mondatait, a vesszorokat, a szavak értékét, kifejezési lehetőségeit, funkcionális szerepét vizsgálja. Metaforái egyszerűen sztatikusak és dinamikusak, térbeli és időbeli szerepük lényeges: szóképek egymásutánjában és akusztikai, nyelvi, zenei elemeiben tér és idő közötti ellentmondás feloldásának lehetősége. A mozgás és a mozdulatlan-ság egymásbajátszása: változó változatlan-ság és változatlan változás egybefogása, megörökítése.

1. *Razglednica* — a nyugtalanság és a mozdulatlan-ság szintézise; a metafora fokozottan bontakozik ki: mozgást, kapkodást ki-

fejező igék kísérik és követik a „vastag vad ágyúszó”-t, majd megdöbentő erejével hökkent meg: „*az út nyerítve hőköl, sörényes ég szalad*”. S az ellenpont: az állandóság: a mondat első szava, a második személyű személyes névmás versbeli funkcionális szerepe a változás előkészítése: „*T e állandó vagy bennem e mozgó zűr-zavarban*”, az egyetlen szilárd, de fiktív biztonságot jelzi a tudat mélyén: némán, pusztlást csodáló angyalként, halni készülő bogárként, mozdulatlan, fénylőn: szerelme.

2. *Razglednica* — a háború paradoxonja: az idill; az első kép: a meghökkent rémület csendje: égő kazlak, égő házak, néma, megriadt parasztok a földek körül, s a második: a borzalom perceiben váratlanul felvillanó idillikus kép: fodrozó vízre lépő apró pásztorleány, s vízre hajló, felhőt ivó fodros birkanyáj. Az élet a megszokott rendben megy mindaddig, amíg az égő kazlak és égő házak kilenc kilométerről meg nem indulnak s el nem jutnak ide is, hogy megbontsák az idill nyugalmát. A kompozíciós ellenpontozás itt is: a néma rémület és a beszédes csend.

3. *Razglednica* — az emberi szenvedés fiziológiája: állati és emberi sors azonosítása: *v é r e s* nyál csorog az ökrök száján, mind *v é r e s e t* vizelnek az emberek, s a lélegzetvételnél pihenőben *b ű z ő s*, *v a d c s o m ó k b a n* áll a század, amelyhez a költő is tartozik, annak sorsával azonosulva: „*f ő l ő t t ű n k f ú a f ő r t e l m e s h a l á l*”. Az alliterációval, a hangutánzó egységek (fő-fű-fő) háromszori ismétlésével a végzet viharát érezzük feltámadni.

4. *Razglednica* — a vers metamorfózisa: a költészet: hét sor, hét gondolat (végzetes szám!) — a halál közelsége: a kivégzett mellé zuhan, akinek a teste feszes volt már — a halál fizikai átélését kifejező hasonlattal jelzi: „*mint húr, ha pattan*”. S a profétikus szó, a legsúlyosabb, az enjambement alkalmazásával, ponttal és szünetjellel zárva: „Tarkólövés. —” Nyugalomra inti önmagát, sorsát el nem kerülheti, s a metafora tömörsége: „*H a l á l t v i r á g z i k m o s t a t ű r e l e m . —*” A szünetjelnek itt is *f u n k c i o n á l i s* szerepe van! — s a pillanatnyi csend után már felhangozhat a hóhérok kegyetlensége és cinizmusa: *D e r s p r i n g t n o c h a u f* — ékelődik a szöveg testébe, s Goethe nyelvén szólal meg felette a kegyetlen halál. „*S á r r a l k e v e r t v é r s z á r a d t f ű l e m e n .*” Sár, vér, testrészt — a halál fizikai érzete ez: ami költészet *v o l t*, *valósággá l e t t*. A költő nem a tájról beszélt, hanem önmagáról: az ember sorsa és hullása által nyert értelmet a *t á j*: a képeslapok szövege a költészet egyszeri, soha ki nem fejezett és soha többé ki nem fejezhető eszközeivel, a költészet nyelvén szólítja az utókort és az örökkévalóságot.

Ö s s z e g e z v e :

1. A nyugtalanság és a mozdulatlanság szintézise.
2. A háború paradoxonja: az idill.
3. Az emberi szenvedés fiziológiája.
4. A vers metamorfózisa: a költészet.

4. Összegezés?

Összegezhető-e az i d ő? Összegezhető-e, számokkal rögzíthető, kifejezhető-e a k ö l t é s z e t ?

A versírásnak lehetnek szabályai, a költészetnek nem.

Valóban: a mű ereje a költőnek és sorsának megragadó találkozására.

Valóban: a műnek oly távol tisztán kell hatnia, mint az este, a csillagos ég, a szelíd, nagyszerű és tragikus tenger, vagy mint egy nagy néma dráma, melyet felhők játszanak a nap alatt.

Valóban: a mindenség drámája és az emberiség drámája egyszerre kezdődnek.

A verset vizsgálhatjuk, a költészetet *magunkba fogadjuk*, élmény- és érzésvilágunkat oldja fel és táplálja, s általában valósul meg.

5. Verset írni: könnyű, költészetet teremteni: nehéz.

Két József Attila idézet:

„Irgalom, édesanyám, mama, nézd, jaj kész ez a vers is!”

(József Attila: TÖREDEK)

*Amikor verset ír az ember,
mindig más volna jó,
a szárazföld helyett a tenger,
kocsi helyett hajó.*

*Amikor verset ír az ember,
nem írni volna jó.*

(József Attila: TÖREDEK)

6. Rövid elmélkedés a versboncolásról, a műszerekről, a költészetről és a verskultúráról.

A versmagyarázók ritkán tesznek jó szolgálatot a költőnek és a költészetnek.

A vers „boncolása” — érzékeny művelet: a műtőasztal — jó szem, biztos kéz és megbízható műszerek ellenére is gyakran ravalat: az óvatos, körültekintő beavatkozás a vers testét behálózó véredényeket és idegszálakat szabdalta fel, jóvátehetetlenül. A következmény: a bénulás; a vers egésze helyett, a részletek önállósodásával, a vers érzelmi és gondolati elemeinek és ezek megvalósulását realizáló eszközök egyszerűségét és lényegét félreismerő vagy fel nem ismerő részletezés: a vers egységének önkényes felszámolása. A lírai vers tartalom-felmondással minősül, vagy: formai eszközök felsorolásává lesz, noha a versben minden formai érték tartalmi érték is egyben. Ez a költészet befogadásának útja is: tartalom és forma egyszerre hat és váltja ki az é l m é n y t.

Minden boncolgatás, minden szövegmagyarázás, amely ezt az egyszerű-hatást kezdi ki és szünteti meg — merénylet a költészet ellen.

A jó szem sem láthat meg mindent, a biztos kéz is nemegyszer tétovázó: a meg nem látás és bizonytalankodás következménye a *belemagyarázás*: a műalkotás szubjektív, önkényes és felületes értelmezése.

A műszerek ismerete és alkalmazása nem mellékes kérdés: a műszerek megbízhatósága állandó ellenőrzésre szorul. A vers törvényei módosulnak és igazolódhatnak, de fejlődnek, változnak, tehát módosulhatnak és esetleg igazolódhatnak az esztétika megállapításai is: a műszer megbízhatósága alkalmazása során derül ki: állandó és változó, régi és új, mennyiségi és minőségi elemek felismerésében vagy fel nem ismerésében, elkendőzésében, elhallgatásában nyilvánul meg érzékenysége.

A vers és versmagyarázat a *verskultúra* létezéséről vagy hiányáról, milyenségéről, színvonaláról, s közvetve, a hiányt előidéző okokról tanúskodhat.

Pierre Reverdy: *A szellem fönt keresi az igazi atmoszférát. Nem akar lealacsonyodni és nem megkevesbedni. Mindig könnyen emelkedik, mert kétségbeesetten tör vége felé. Arra van teremtve, hogy fölemelkedjen.*

első pihenő

(a festő első feljegyzése)

1. A térszervezés lehetőségei a képalkotásban.

(Adatok az elementáris rajz kérdéséhez.)

(Variánsok Kovács György:
Az elementáris zene
című cikkének tételeire.)

1. *A rajz anyaga*: a vonal.
2. *A vonal térben jelenik meg.*
3. *A megjelenés formája*: a felület.
A festő a vonalat alakítja.
4. *A kialakított felület*: a rajz.
5. *Az alakítás tendenciája kétirányú*: a rajz illusztratív gazdagodása, vagy a rajz variációinak, kombinációinak, permutációinak (önmaga területéből vett asszociációknak) végtelen lehetősége.
6. *A választ a rajz genezisének a vizsgálata adhatja meg. A rajz nem örömet, bánatot, fájdalmat, érzést, indulatot fejez ki, nem a közlés szándékából származik, hanem a képszerkesztés ösztönéből.*
7. *A rajz nem a vonal útján történő ábrázolás, hanem a v o n a l művésze.*
8. *A v o n a l mint fizikai (vizuális) jelenség térben érzékelhető. A végtelen vagy a lezárt vonal jelenléte megszokottá válik, kiesik tudatunkból, jelenlétéről nem veszünk többé tudomást. Szükséglet: a vonalat a térben meg kell szakítanunk. E r e d m é n y : a f e l ü l e t.*

9. A felület kivételével minden jelenség, mely a rajz területén megjelenik, szekundér elem.

10. A rajz új feladata: a vonal felületi egységének megteremtése.

2. Közjáték: szubjektív vallomás a vonalról.

A vonal a rajz anyaga, de a vonal k é z í r á s is, énem írásos képe, folytatása, maradvéka.

A vonal tárgy és alany.

Változásaimmal változik, állandóságaimmal állandósul.

A vonal: pillanat és örökkévalóság. A vonal: vallomástalan tanúság. A vonal: végtelen idő kétdimenzionális vetülete.

Kifejezése: kényszerűség és szükség, elfojtása: védekezés és megfutamodás.

A vonal leleplez, elfed, árulkodik.

A vonal nem alakoskodás, köntörfalazás.

A vonal: igazság.

A vonal létezésem nyoma: általa voltam, vagyok, leszek.

A vonal: élet.

A vonal: tisztaság.

Megnyomorítása, kificamítása, torzítása, tépdelése, elpiszkítása, agyoncsomózása, összegubancolása: elárulása.

A vonal: szépség.

3. Élmény és kompozíció.

Alaktalanság, tépettség, széthullás, bomlás.

A foszló foszladozás rétegződése; a forma formátlanodása; az arányok aránytalanságának új arányai.

Szabálytalanság rendje, törvénytelenység törvénye.

Eszményi rend hiábavalósága, értelmetlensége, feleslegessége, üressége, tartalmatlansága, tarthatatlansága.

A magasabb rend kialakítása: az egymásmellettség helyett a feszültségi pontok szabad szervezése, erősítése, felfokozása, funkcionális szerepük teljes érvényesítésével. A feszültségi pontok közötti kommunikáció lehetőségeinek szélesítése; a klasszikus kompozíció-törvények érvénytelenítése, felszámolása: az anti-kompozíció kompozíciójának ismervei nem a kaotikusság és az összefüggéstelenség.

A feladat: az anyag — a rajz esetében a vonal — érvényesítése.

A törvény nem ismerete nem lehet enyhítő körülmény: a vonal egyértelműségével semmi sem állítható szembe.

4. A negatív formák funkcionális szerepe.

A negatív formák nem a pozitív formák következményei, képződményei, eredményei és meg nem valósult lehetőségei. Nem állítás és tagadás, hanem az állítás tagadása és a tagadás állítása. Zeneileg: nem a kontraexpozíció érvényesülése a fűgában, hanem a kettős ellenpont megvalósulása a kontrasoggettóban.

Szobrászatban: a tér és a tömeg együtthetése és ellentétessége.

Rajzban: a kialakított felület: a perforált és perforálatlan felületek egysége: a rajz.

a) Keletkezésük: a pozitív és negatív formák egyidejűsége.

b) Realizálásuk: a téralakításban funkcionálisan megvalósul.

c) Értékük: nem szünetjelölő, hiányt érzékelő: önálló.

d) Szerepük: együtt hatás a pozitív formákkal.

e) Eredmény: a pozitív és negatív formák egyisége: a mű.

A magasabb rend kialakításában a negatív formák potenciális ereje: lehetőség.

Pierre Reverdy: Az olvasó és író között barátságos harc van, amelyben az egyiknek vagy a másiknak vesztenie kell. Ha az olvasó meghatódik, érzékenyül — örömet nyert, de legyőzött. Ha az író fáradozása hiábavaló, nem érintette az olvasó érzékenységét, úgy az író van legyőzve. Az antik birkózás nehézkes kezdései szemünkben esztétikaellenes verekedések és nincsenek már divatban. A bokszolás gyors és pontos ütései, melyek annak a férfinak a biztonságával hatnak, ki egy másik férfiúval áll szemben, két sors hatásos találkozása, a csodálatos és tragikus knock out egy furcsa analógiát nyújtanak költészetünkhöz, melynél az olvasó és az író csak az érzékenység férfias végleteivel kerülnek kapcsolatba.

Az állandó, kényszerű szükséglet az egyén belső életének titkát kipuhatolni, a saját hatalmát és erejét megismerni, kényszeríti a költőt írásra. Csak a foglalkozásuknak élő emberek elégednek meg a megközelítő bizonyossággal képességeikről. De a költészetben ezek az emberek közepesek.

második megálló

(a költő második feljegyzése)

1. Versszöveg, szövegvariánsok, textológia.

A versvizsgálat feltétele, a költészet megvalósulásának alapvető követelménye; teljes, pontos szöveg. A versszöveg: érzések és gondolatok írásos ábrája: Az első ceruzasoroktól, számtalan lehetőség végigpróbálásán át alakul ki. Végső alakja: a költői teremtés összetettségére, szövevényességére, bonyolultságára mutat.

A variánsok: a költészet megvalósulása és a megvalósulatlan költészet.

Nem szavak csereberéje: potenciális, helyzeti erejük vagy erőtlenségük a költészet teremtésében.

Nem interpunkció-gyakorlat, helyesírási szabályfelmondás: központozás szüksége vagy feleslegessége a költészet teremtésében.

Nem ritmusértékek méricskélése: lehetőségük vagy hasznavehetlenségük a költészet teremtésében.

Nem tartalom és forma simítgatása: teremtés és pusztítás. A textológia: gondatlanság és figyelmetlenség versszövegek közzététe-

lében összeférhetetlen a költészettel: létezésének fel nem ismerése, tagadása, felszámolása.

Nem sajtóhiba: a költészet halála.

2. A költészet védelmében.

Kevés figyelmet, gondot, törődést fordítunk a szövegekre. Írókra gondolok, akik igénytelenek és következtelenek szövegük rögzítésében (majd a lektor vagy a szerkesztő rendbehozza!), s a vesszéyesen ritkuló írókra, akiknek betűcsere, elírás, vesszőhiány, tördelési hiba, a lektori, korrektori beavatkozás: gond, nyugtalanság, elkeseredés.

Verskötetekre és prózakötetekre, sajtóban megjelent versekre és elbeszélésekre gondolok, szövegekre, figyelmet, törődést, gondot érdemlő és nélkülöző szövegekre: végső nyomtatott alakjukat a gépirónó-, szedőmester-, korrektor ízlés, lelkiismeretesség és gondatlanság döntötte el.

Szerkesztőkre gondolok, akik okosan és ügyesen szerkesztenek lapot, könyvet, sőt *olvasókönyvet* is, de álmuk nyugalmát egy cseppet sem zavarja megjelent kiadványukban egy ismert, klasszikus magyar vers hetvenkét sorának 40 (és szóval: negyven) hibája.

Sajtóhiba?

A költészet elsikkasztása.

Gondatlanság?

Az olvasó félrevezetése, ámítása.

Lelkiismeretlenség?

Az író megalázása, megszegyenítése, megvetése.

Nemzedékeket fosztottunk meg a költészettől: vérét vettük a versnek.

Lektorokra gondolok, akik bölcsen és rutinnal gondolnak újság-, könyv-, folyóirat-, tankönyvszöveget, s álmuk nyugodt: minden kéziratot „ránCBSzedtek”, mindenütt saját nyelvi felfogásukat érvényesítették, és mindig szigorú következetességgel betartották az Akadémia szentesítette szabályokat és előírásokat.

Csak a költészet nyelvi erejéről feledkeztek meg.

Csak az író nyelvtերemő lehetőségeiről nem vettek tudomást.

Csak az olvasó nyelvképzeteének nőttesét nem tartották fontosnak.

Egyébként: minden a legnagyobb rendben van.

Mert: a költészet csak nyert azáltal, hogy következetesen alkalmaztuk a helyesírás szabályait: amelyik szóban a hosszú *i* rövid *i*-vel íródott: ki kell javítani! (A hosszúság és rövidség a magánhangzóknál tán csak nem szolgál a versben zenei értéként is? Ez a javítás tán csak nem kezdte ki a vers ritmusát?).

Mert: az író csak nyert azáltal, hogy szóteremő „pongyolaságait” helyreigazítottuk: amelyik szó nem szerepel az Értelmező Szótárban, nem létezhet. (Tán csak nem fontoskodás, ha az író halhatatlansága érdekében új szavait és szóösszetételeit „leellenőriztük”? Ez a javítás tán csak nem irányult az író személye ellen?)

Az írott nyelvi törvények tán csak megbízhatóbbak az író nyelvi ösztönösségénél?)

Mert: az olvasó csak nyert azáltal, hogy a megszokott nyelvi szabályok igazoltságát és kikezdetlenségét fedezi fel újra meg újra olvasmányaiban. (A nyelvszokás tiszteletet parancsoló hagyományaival szemben tán csak nem lázíthatjuk fel az olvasót? Egyébként: *minden a legnagyobb rendben van.*

Nemzedékeket fosztunk meg a költészet től: velejét csapoljuk a versnek.

Gondatlanság és dilettáns nyelvészkedés pedantériája: a számlázott költészet.

3. *Nyelv és varázs: nyelvi babonák és a költői szó hitele.*

Pitykés, parádés, pompás vitézkötések varázstalanságának varázsos változatai: pattogó pattogtatások pattintásának vizsgálatlanul visszhangtalan vigasza. — Folytatja Urbán János:

„Csalogató, csinos csalogány
szólitgat szelíden...
Megosztaná mosolygó mindenét,
vágtyól verten, velem.

Ott az óriási Operencián
túl találkozhatnánk,
imádó indulattól indítva,
tikkadtt tétlenségünk
balzsamos babonák bátorítanak.

Szerecsen színek színeznék
tarka testiinket tisztára,
lengő lépteink
nyomába nyargalának
rimánkodó ragadozók,
és édesgető édenben
pajkos pajzánsággal pihennénk,
ha hízelgő hívására
mámorosan mennék.

Nekem nincsen
kedvem követni kincses
Operenciás országba;
szerelmes szívem száguld,
lázongó lelkem lobbán,
s tisztább tájakra tekintek
koldus köntösben, költői
ormokról óhajországomba.”

(Urbán János: Az álmok Operenciáján. Fanyar szüret. 49–50 oldal)

Még egyszer:

Pitykés parádés, pompás
vitézkötések
varázstalanságának
varázsos változatai:
pattogó pattogtatások
pattintásának

vigasztalhatatlanul
visszhangtalan
vigasza.

Egyet-mást azért mi is hallottunk, tudunk és sejtünk az alliterációról.

Ezúttal a költői szó erejének rohamos árfolyamzuhanásáról vetünk hírt.

Köszönjük. Nem örömhír.

De nem ért bennünket váratlanul.

Nyelv és varázs?

Kinek csobolyócsobbanás, kinek Óperenciázás.

Számunkra: nyelvi babona: szavak elértéktelenítése.

4. *A magány tagadása: versek a magányról (és a Magányról).*
(Fanyar szüret az emlékek aknamezőjén.)

Egy A d y, két i d é z e t:

1. „Zeng a világ, szeretni készülök
S gügyög egy lány, aki sohase látott,
Óh, szédülő, óh, udvaros szemű
Ismeretlen, áldott a te lányságod.”

(Ady Endre: Elindult egy leány)

2. „Az erély kifejezésére még Vörösmartynak is a versmérték, a szókihagyás vagy a szórend fogásai kellettek. Adynak kifejezésbeli mesterkedésre nincs szüksége. S ha ez a sor: Zeng a világ, szeretni készülök, mégis oly toluuló gőzerővel feszül, hát ez nem a kötés erejének, hanem az érzések komprimált erejének köszönhető, mely szellentyűket fölemelő gőz módjára a logikus kapcsolatokat kirepíti. Adynak tehát nincs mint-je, minthá-ja, szinté-je, neki tényleg zeng a világ s nem érzi úgy, mintha zengene. Amit ha valaki így, az érzés mellett s az érzésen kívül, külön érez, hát az már nem érzi az érzést, abban nem zeng a zengés, az csak ír, poétikusan akar írni, mert szegény feje valaha poétikát tanult s mert tudja, hogy a versbe hasonlatok kel-
lenek.”

(Hatvany Lajos: A d y v i l á g a, Ady-Múzeum II. 170. oldal.)

*Magángyűjtemény a versberekaszteltt
„magányról” — magánhasználatra. (Vi-
gyázat! Nem: magányhasználatra!)*

Az „aknamezők” magányos fanyarságai ből:

1. „és gyűjtsed méhként mézét a magálynak”
2. „A magányé, a csillagoké aszkéta életem”
3. „Hársfaillatú magányom a békesség fonalát gombolyítja a szeretet orsójára”
4. „és minden este a magány hús talárját teríti rám”
5. „A magány már, a csönd, érzem, átfon”

6. „Visszhangzik bennünk, mint favágókban az erdei utak *magánya*, csöndje”
7. „Taníts meg, *Magány*, még jobban szeretni”
8. „Taníts meg, *Magány*, hogy haragunk hálává tüzesedjen”
9. „Ne parolázzunk ma este, *Magány*”
10. „Kopogtass te is *magányom* pántos ajtaján, hogy lepattanjon róla a zár”
11. „*Magányod* vasrácsán kései harmat”
12. „Kilincsek melege, utak *magánya*”
13. „és a *magány* súlyos leplét borítsad rám”
14. „Vendég vagyok csak napjaid csendjében, riadt *magányban* váratlan vendég”.

A *magány* „szüret”-ének emlékeiből:

1. „De fáradt éjszakákon már fél a *magánytól*”
2. „S most, a *magányos* didergő derek idején, gyáva az egész világ”
3. „Az ágyon hanyatt fekvé meddő emlékek emlőjét szívja a *magányos* csók”
4. „s magam estem magamnak lázba *magányos* csókomtól”
5. „és elvonszolja magát még valami *magányos* helyre”
6. „hogy legyen, aki megbékít, és *magányomból* kivezet”
7. „nem jön a szép szó, amire vártam annyiszor *magányos*, rémes éjszakákon”
8. „Lassan, *magányos* csöndben, a gazdag világ apró gondjainak árva milliomosa lettem”
9. „s ki értené meg *magányos* titkát emberi végtelenségnek”
10. „el kell mondanom az egyedüllét önmarcangoló *magányának* fájó, kegyetlen gyűlöletét”
11. „aki néha jókedvében, felelősséggel, bátran elkísér a rémes *magányba*”
12. „kutatom azt az egyszerű összhangot, melyben feloldódik a *magány*, a fájdalmas társtalanság”
13. „a *magányhoz* mindig és újra milliók és évezredek kötnek”
14. „fogva tart — harcra készítetett —, s újra erre kényszerít a *magány*”
15. „Így lettem *magányomban* egyetlen és örök kincsünk remegő, kétségbeesett uzsorása”
16. „láncszeme vagyok az emberiségnek, még akkor is, ha így a magam teremtette *magányomban* élek”.

(Adatok a *magány* természetrajzához)

A *magány* nem helyzet: a *magány* állapot.

A *magányt* lehetetlen akarni: van.

A *magányt* képtelenség megszüntetni: lesz.

A *magány* antipódusa nem a társaság.

A *magány* állapot, mint a közöny, unalom, részvét, részvétlenség.

A *magány* léte a feloldódhatatlanság.

A *magány* és *magányosság* nem ok és következmény.

Versben a költő magányáról, magányosságáról énekelhet.
Ez a társtalanság panasza, nem a magányé: a magány néma.
A magány költészete: költészetben megvalósult m a g á n y.

A fanyar szüret szüretelői emlékek aknamezőjén magányosságukról, társtalanságukról panaszkodnak poétikai stilusgyakorlatok unalmasságával.

Ne tévesszen meg bennünket a *magány* szó a versekben: költészetükben a *m a g á n y* nem *megvalósult* magány, legfeljebb a versíró *költőietlen* magánya.

A magány szó és szöveggörnyezete verseikben: a *magány* tagadása.

A *magány* versbeli *f u n k c i ó j a* a szüretelők verseiben: *ámítás és ö n c s a l á s*.

5. Közhelyek „költészete”: áradó és árulkodó szavak.

„Költői” szavak — versírói tehetetlenség: örök csend, őszi bú, hajnali kakasszó, bölcs nyugalom, végtelen fájdalom, ringó tenger, örök lázadó, csatagos vászon, lomha gördülés, porló márvány, felhőtlen álmom, mézízű csend, áhított béke, könnyes kegyetlenség, édes-szép mostoha, néma alázat, hunyó parázs, potyogó könny, mázsás gond, gyöngéd mozdulat, tündéri almafák, hegyek kékje, örök szirmok, szemerkélő múlt, dérlepte fák, hús érvek, tűnő percek, néma szenvedély, álmatag kis szobák, árva asztal, penészt lehelő házfalak, örökzengő fa, áldott mag, lepergő levél, leomló szenvedély, sugaras kelet, emlékkergető idő, mesélős kedvű esti hangulat, gyöngyöző hang, fénylő felhőhajók, könnyörtelenség köpenye, magányos lány, csend örök tengere, halk sikoly, elfutó felhő fátyla, fenyők enyhe árnya, hosszú léptű árnyék, könyves maszat, hallgatás halálos indája, szállingó hó, bántó idegenség, baktató árnyak, perzselő lehelet, bús ereklye, ballagó bocskoros gond, bámész kisdíák, kötelező jóság, zord böllérek, végső rettenet, rút sebek, nyomorult élet, drága lomb, vérző ősz, évek bús szégyenkeresztje, jóság dús szőlőgerezdje, borzongó faárnyak, borzas őszi alkony, boszorkányos ujjak, hallgatás vas-törvénye, bénító harag, álnokság jégesője, hit zsenge kalásza, jóság, nyugalom partja, hársfaillatú magány, kövült kacaj, mosoly igazgyöngye, illanó sóhajtás, üldözött vadhajtás, ősz varázsa, porladó dalok, illatos temető, csiklandós esték, bárgyú mosoly, ferge-teges szél, holdizú szomorúság, nyirkos gondolatok, dermedt remeteség Szaharája, fogyó életem rejtjelei, tikkadt hajnalok magra váró televényszíve, gubbasztó galamb, bárgyú semmiségek, kínos évek, ernyedő inak, feszülő macskák elfojtott pihegése, hajléktalanok hontalansága, haragom hús oázisának fái, álmodozó akácok, szeppenő szív, suhanó árnyak, hullásban megszépülő avarszagú levél, megbocsátó szeretet, örökké megbocsátlan, föloldatlan vétkek, gyermekkori hit, redőző évek, törékeny szírom-gondosság, lángtalan rőzse, titkokat fejtő hetedik érzék, sors pehely-

nyi terhe, hervadó virágok hímpora, kóborló lélek, kies vidék, dermedt hajnal, életem hites bizonyossága, törhetetlen szépség, szikkadt föld, hollószárnyú vágy, gyökértelen oltvány, lelkiismeret hunyorgó gyertyalángja, kétkedések virágzó rózsafája. havasi rózsza, útszéli pipacs, önmagamnak örök adósa, röpké vigasz, gyanakvás undok piócái, filléres ajándék, fürge léptű akarat, a magány hús talárja, véremből kifeszülő naplementék, örökös vándorló vendég, út menti korhadtt fakeresztek, csillogó, büszke bércek, a remény derült egének azúrja, morzsányi, pihés szív, cukros beszéd, ezernyi szégyent, szennyet rejtő világ, virágzó vérem, tűzarcú, szűz szemérem, gúnymarta sebek, végtelen nyugalom, multhatatlan, örök szerelemmel, bénító, forró ölelés, harmatnyi harag, megvénhedt lámpa, szemed kifakult, bágyadt csillogása, elgurult éveim, fölkapart napjaim irdatlan felhői, tekinteted puha melege, diszsonáns napok harmóniája, mardosó kérdések érverése, lét szövetének hajszálerei, porózus falak sejtjei, vakhit viaszszárnya, téboly füstölő vulkánja, atom-rögeszmék útvesztője, kipányvázott gyarmati lelkek ultima ratiója, józanság rejtjeles üzenete, hallgatás színtelen szálai, irgalom máglyája, gyarlóság rózséje, megbocsátás hálája, dermedtség haragja, elmúlás fekhelye, vé-rünk-ből épült maradandóság, gyöngyvirágnál gyöngédebb szerelmem, ragaszzkodás ibolyaszínű drágakövei, neheztelés nyálkás halai, örömom röppenő sirályai, megtisztulás bokrétaünnepe, vérengző ordasok, borzongás fekete felhője, sötétség rideg keze, ködkontyos kancsali hegyei, fásultság ködfátyla, jóság szelíd szavú öze, vágyak kóbor ebei, szerelem havas útjai, eleven gyíkja a durvaságnak, szenvedély hiénája, vágyódás borza, indulatok szédítő szakadéka, hűsből épült börtönünk rácsai, önzés kanyargó hegyi útja, borongás egyhangú zuhataga, vágy ordasa, szavak s indulatok zivatara, harag mandragora-leve, megértés szürke kövei, messzeség fáradtsága, hűség komondora, hamuvá porladó alázat, magányom pántos ajtaja, sóhajnyi meleg, gondjaink párolgó barázdái, megfejthetetlen, tengernyi rejtély, utak magánya, sárguló szeptember szomorúsága, alvó arcod szelídült tükre, borzolt borzongás, ajzott ösztönök, hazugság árnyas lombjai, magány súlyos leple, vérző, krisztusi gondok, mindennapi bánat, lélekbe látó, nyugodalmas esték, elmúlás dermedt homloka, feledés éjfékete talárja, mindennapjaid kicsinyes panasza, az ígéret fényes lakatja, marasztaló, kócos kötelék, halk köszönet, hangtalan vallomás, ingó lényem, viharos lázak jeges üteme, fékevesztett téli fergeteg, türelmes földek, örület atomja, ősi bánat, lombtalan ostorkaraván, könyörület fészke, temető békés nyugalma, örvénylő tavaszi illatár, a látszat barbár lelkű komédiása, búvós világ feletti sötét halotti kegyelet, kacagó halál, ölelt asszony mozdulatán lázadó vonó éhes titka, bolondos emlékek ötvözött, bomlott vágója, nyugalmat termő indulat, gyöngyöző vérünk, rab idők eszelős rettene-te, villámló fergeteg, perzselő aszály, kiapadt békepohár, esti fuvallat, kegyetlen emlék, kamaszos kín, szilaj tekintet száguldó perce, tündöklő azúr, éltető csodák, lázaldott titkok fensége, mámoros áhitat, érzésem napsütéses táján legtisztább érték, meddően dus-

keblű látszat, imádó indulattól indítva, szerelmes száguldó szívem, ünneplő bánat, halk röptű remények, halványaságod bíborlángú látszata, ősi ösztön harmóniája szívemben, mámoros ígéretek, bátor, harsanó szavak, hóvirágos avar, kenyérgísérő veriték, jégcsontú halál, százsínű lelkek bűnbánó hamis ünnepe, egyszerű emberi gondok kegyetlen tünete, csókkal adományozott belépőjegy, délibábos jelkép, aszály veszélye, mételyes népszerűség, kényelem süppesztő pora, emberséges jóság, önérdekű hazug cicomák, megváltó meztelenség messzi horizontja, kegyetlen, eszeveszett iram, magányos, rémes éjszaka, kínos egyedüllét, beteg lelkem, rózsapiros égő láz, furcsán szikrázó vad láz, rettenetes moraj, megesett lányok bánatmosó könnye, lányanyák sikolya, avult kincsek hült helye, visszacsengő hangok vádló küldetése, deres reggelek örök kanászdidergése, koldusálmok tavaszt ígérő üzenete, magányos titka emberi végtelenségnek, a holnap rózsás reménye, ódon mesék súlyos zamatú bora, az idők mélységes bánata, felajzott könnyes ütemek zenéje, virágzó kegyelet, sóhajnyi felhő, kínzó gyötrellem, kényszerbe fulladt felelet, a pihenés halk tájai, társtalan, szomorú, megcsúfolt indulás, egyedüllét önmarcangoló magánya, fájó kegyetlen gyűlölet, visszahívó örök aréna, véres percek viadala, aszályos hajnal, fájdalmas társtalanság, a rabság és a szabadság az örök ember mérésében, hazardjátékos utolsó tétje, beláthatatlan óceán, zsebongó kétely és kérdés, a megnyugvást nyújtó part, a felelőtlenség kalandora, kenderkötelek zizzenése, lángnyelvek csodája, egyetlen és örök kincsünk remegő, kétségbeesett uzsorása, társtalan mása, tajtékos tenger, sziklás hegyek ágyéka, konok marcangolás, pogány hitetlen, ármány varázsa, álomcsikó büszke szügye, talpalatnyi menhely, alattomos kéj, sükettség tébolya, zagyva szónoklat, mindennapos alkony, a jövő egyetlen szava, kopott, bemocskolt föld, ébredés eltitkolt titka, szertelen kamasz, pogány adomány, vérbeli vérszomjas zshivány, féltve őrzött fénykép, bámész, szöszke kislány, marcangoló, kegyetlen kín, rideg való, meddő napok, jogos remény, gyerekes derű, büszke vád, rettegő képzelet, mélyben harapó fagyfűz álcázó lángja, nagy akarásaid vak szemrehányása, szemtelen szemgödrök borzas bosszúsága, meddő könyvek, pörzsölő, százados zár, vinnyogó, vén szerelmes, bős rokonvér, véletlen örökös.

(Adalékok költői nyelvünkről 1962-ben.)

Érdemes seregszemlét tartani az érvényben lévő, „divatos” és — a versírói tehetetlenséget bizonyító „költői” szavak felett: az áradó szavak zuhatagának dagálya, közhelyek „költészete”, a költő és a közönség ízlésének elöntésével fenyeget.

Két közhely kötéséből nem költészet: újabb közhely áll elő.

Két közhely szembeállításából nem költészet: újabb közhely áll elő.

„I b o l y a s z i n ű” „k ö l t ő i” d i v a t :

„Szirtek, zátonyok közt siklok feléd a hét érzék tengerén,
s bár a józan ész bójája óv az örvényektől,
a ragaszkodás ibolyaszínű drágaköveiből összerakom a tested,
és a neheztelés nyálkás haláival megvendégelem örömöm röppenő sirályait
a megtisztulás bokrétaünnepén.”

„Erelem szavaim bíborló bogyoít
ebben a levélbeszédű rengetegben,
ahol csók surran,
Nap narancsa ég,
és felhőtlen álmok méz ízű csendje cseppen
egy világot tartó, dús öblű ernyedetben;
csak suhogunk időtlen,
az ibolyaszínű végtelenben;
ha szólunk, csak képletesen és képletekben,
az arc pirját áhítva villózó fényjelekben . . .”

„Megindultak bennem a szavak, sodródó jégtáblák,
lennének bárcsak illatos, tömött szénásszekerek.
Arcomról az évek homokja, szégyene lepereg,
s úgy vagyok már csak, mint érett dinnye, ha szétvágják.
Forradalmam akárcsak a fűlé: ibolyaszavam
zizzenő nyíl, hogy kérdőív a kereső tekintet . . .”

M a j d n e m „i b o l y a s z i n ű”:

„Nekem nem kellene
a percnyi indulatok!
A mosolygó torzók,
a százszerű lelkek
bűnbánó hamis ünnepe
— röpké remény —
ne hintse soha be
égszínkéék szememet . . .

Fáj az igazság,
jobban, mint a hazug halál,
nem bocsátanak meg,
ha ledöntöm a válaszfalat
ott, ahol édes a határ,
bezárják előttem kapuikat,
míg aszály veszélye
métélyezi népességük,
én megkerülöm a várat,
s munkás szívem nem dobom
prédának elébük.

Leverem lábamról
a kénytelen süppesztő porát,
a harc szónak
soha nem lehet fonák
az íze, zamata,
míg az emberséges jóság
— a béke csillaga —
díszíti zászlaját;
s nem csúfíthatják
önérdekű hazug cicomák
a megváltó meztelenség
messzi horizontját.”

Árulkodó és áradó szavak: a költészet elárulása:

„... és ha néha megérkezik aszályos
reggelenként a hűsítő harmat,
mámoros ígéretekkel indulhatnak
tovább a bátor, harsanó szavak...

Bolyongó, szomorúan lázongó lelkem
lehúzzák még a kétkedő pocolyák,
s várom, ki érti meg az örök újat
vágyó napimádók sejtelmes sorsát,
vésszel terhes, zivatáros időkben,
míg az égre a csillagokat hordják.”

A köz hely „költésze” — a révület küszöbén — prózában:

„A borzongás fekete felhője mögül futottunk a fénybe, mielőtt a sötétség
rideg keze a szívünket elérte. Mögöttünk hagytuk a durvaság ködkontyos
kancsali hegyeit: a fásultság ködfátyla mögül a nyugalom napja melegít.
Meggövesedett kagylók, borzas albatroszok, százados sziklák nézik, hogyan
raknak néma kövek alá síkos halak ikrát. A vállunkról csorog a csönd,
ahogy ernyedten fekszünk a kővön, és ujjunk begyéből, lebegő sirályként,
kibuggyan az öröm... Hogy ne szűköljünk, mint a vágyak kőbor ebei a
szerelem havas útjain, és lelkünk bozótjába ne bújjon eleven gyilkja a
durvaságnak, megjuhászodjék bennünk a szenvedély hiénája, és ne fájjon,
ha a vágyódás borza elvetél...”

S i s m é t „i b o l y a”:

„Vakhitem viaszszárnyán
a világmindenség miriád napja ragyog,
s bár alattam a téboly füstölgő vulkánja,
mélylő tengere,
évszázadok óta keresem magam
csillagok fényében,
megpróbálom kitapogatni
a disszonáns napok harmóniáját,
a koromként egymásra rakódó évek
perc-vázának vonalait,
a mardosó kérdések érverését,
s az ibolyában is
megérezni a nyár illatát,
hogy kijuthassatok kétlakiságotok,
atom-rögeszmétek útvesztőjéből,
és meg ne szólaljon bennetek
kipányvázott,
gyarmati lelkek ultima ratiója,
mint bennünk
a tölgyek évezredes hangján
a józanság rejtjeles üzenete.”

S v é g ű l, k ö l t é s z e t ű n k „n y e l v é n”, s z a b a d o n:

Vérző ősz...
Evek bús szégyenkeresztjét hordom:
érik bennem a jószág dúz
szőlőgerezdje, s
hiába már az álnokság
jégesője,

a holdízú szomorúság, s nyirkos
gondolatok bárgyüsemmissége,
mardosó kérdések
érverése:
gyöngyvirágnál gyöngedébb szerelmem.

Még s z a b a d a b b a n:

Téli fergeteg...
Bolondos emlékek ötvözött
bomlott vágátja dübörög;
rab idők, eszelős rettenet:
villámló, téli fergeteg.

Arat a jégcsontú halál.
Magányos, rémes
éjszaka
egyetlen vígasza:
a megváltó meztelenség
messzi
horizontja:
könnyes ütemek zenéje,
holnap rózsás reménye:
örök emberi jószág.

Költészetünk múltja: „költői” szavak rémuralma.
Költészetünk jelene: „költői” szavak irtása.
Költészetünk jövője: „költői” szavak nélküli költészet: a
nyelv költészete.

6. A FÓRUM kiadó figyelmébe! (és azoknak, akik verset írnak!)
(Minden külön könyvismertetés helyett)

„DÉR ZOLTÁN: Emlékek a k n a m e z ő j én.

E kötet közreadása évek óta időszerű volt, hiszen Dér Zoltán azok közé a vajdasági magyar költők közé tartozik, akiknek nevével és verseivel több mint másfél évtizede találkozhatunk sajtónk és folyóiratunk hasábjain. Ezzel a negyvennégy verset tartalmazó, szép kivitelezésű kötettel a kiadó a költő iránti régi adósságát törlesztette.”

7 NAP, 1962. június 1. — 8. oldal

(kiemelés és aláhúzás — tetszés szerint!)

Pierre Reverdy: És csak azért, mert a mai költészet állandó gondot és a legritkább, legnehezebben zabolázható képességeket követeli az individuumtól, emelhetette a művészi alkotás összes problémáit erős lökéssel a szellem és öntudat magasságába. Gyakori és közönséges hibáztatás, amit a mai alkotók szemére vetnek, hogy a rendetlenségben elvésznek adományaik. De sokaknak a rendetlenség csak ellenkezője az egymás mellé soroltságnak és a magasabb rend, mely némelyeknek könnyen járható, nekik kaotikusnak és összefüggésnélkülinek látszik. De nagyon ritkák is az aktivitás bármely ágában az emberek, akik természetes szellemi és lelki erővel bírnak.

(Részlet egy készülő tanulmányból.)